

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Χρέος και λιτότητα στην Ευρώπη και την Ελλάδα

Τα χρέη του κράτους, απεναντίας, ήταν προς το άμεσο συμφέρον μιας μερίδας της αστικής τάξης που κυβερνούσε και νομοθετούσε μέσω των Βουλών. Αντικείμενο της κερδοσκοπίας της και κύρια βάση του πλουτισμού της ήταν ακριβώς το κρατικό έλλειμμα. Στο τέλος κάθε χρόνου, καινούργιο έλλειμμα.¹ Μέσα σε τέσσερα ή πέντε χρόνια, καινούργιο δάνειο. Όμως κάθε καινούργιο δάνειο έδινε στην αριστοκρατία ακόμα μία ευκαιρία να καταληστεύσει το κράτος, το οποίο, διατηρούμενο τεχνητά στο χείλος της χρεοκοπίας, ήταν υποχρεωμένο να διαπραγματεύεται με τους τραπεζίτες με τους πιο δυσμενείς όρους. Κάθε καινούργιο δάνειο ήταν ακόμα μία ευκαιρία καταλήστευσης του κόσμου, που επένδυε τα κεφάλαιά του σε κρατικές προσόδους...

ΚΑΡΛ ΜΑΡΞ, Οι ταξικοί αγώνες στη Γαλλία

---

1. Το ίδιο ισχύει σήμερα με διάφορα «κοινωνικά» ταμεία. Βλ., για παράδειγμα, «Unedic, les mobiles du crime», http://www.cip-idf.org/article.php3?id_article=2586.

Οι διέξοδοι από την κρίση βρίσκονται έξω από τους δρόμους που έχει χαράξει το ΔΝΤ. Ο οργανισμός αυτός προτείνει πάντα τον ίδιο τύπο δημοσιονομικής προσαρμογής, ο οποίος συνίσταται στη μείωση των χρημάτων που δίνουμε στους ανθρώπους –μισθών, συντάξεων, κρατικών επιδομάτων, αλλά και των μεγάλων δημοσίων έργων που δημιουργούν απασχόληση – προκειμένου να αφιερωθούν τα χρήματα που εξοικονομούνται στην πληρωμή των πιστωτών. Είναι παράλογο. Μετά από τέσσερα χρόνια κρίσης, δεν μπορούμε να συνεχίσουμε να παρακρατούμε χρήματα από τους ίδιους και τους ίδιους. Όμως αυτό ακριβώς θέλουν να επιβάλουν στην Ελλάδα! Να μειωθούν τα πάντα για να χρηματοδοτηθούν οι τράπεζες. Το ΔΝΤ έχει μετατραπεί σ' έναν οργανισμό ταγμένο να προστατεύει τα χρηματοπιστωτικά συμφέροντα και μόνο αυτά. Όταν είσαι σε απελπιστική κατάσταση, όπως ήταν η Αργεντινή το 2001, πρέπει να ξέρεις να αλλάζεις τη μοιρασιά.

ΡΟΜΠΕΡΤΟ ΛΑΒΑΝΙΑ, πρόην υπουργός
Οικονομικών της Αργεντινής, 2002-2005

Λιγότερο από είκοσι χρόνια μετά την «οριστική νίκη επί του κομμουνισμού» και δεκαπέντε χρόνια μετά το «τέλος της ιστορίας», ο καπιταλισμός βρίσκεται σε αδιέξοδο. Από το 2007, ζει με ενέσεις αστρονομικών ποσών δημοσίου χρήματος. Παρ' όλα αυτά, στριφογυρίζει στον αέρα. Στην καλύτερη περίπτωση, αναπαράγεται διαλύοντας με μανία ό,τι έχει μείνει από τις κοινωνικές κατακτήσεις των δύο τελευταίων αιώνων. Από τις «κρίσεις του δημοσίου χρέους» και μετά, επιδεικνύει το εν μέρει ιλαρό θέαμα της λειτουργίας του. Τα οικονομικά πρότυπα «ορθολογικότητας»

που επιβάλλουν οι «αγορές», οι οίκοι αξιολόγησης και οι ειδικοί στα κράτη προκειμένου αυτά να βγουν από την κρίση του δημοσίου χρέους είναι εκείνα ακριβώς που προκάλεσαν την κρίση του ιδιωτικού χρέους (από την οποία προήλθε η κρίση του δημοσίου χρέους). Οι τράπεζες, τα συνταξιοδοτικά ταμεία και οι θεσμικοί επενδυτές απαιτούν από τα κράτη την τακτοποίηση των δημοσίων προϋπολογισμών, ενώ από τη μεριά τους κατέχουν ακόμη δισεκατομμύρια σε ομόλογα-σκουπίδια, καρπούς της πολιτικής της αντικατάστασης μισθών και εισοδημάτων με δάνεια.² Αφού αξιολόγησαν με AAA ομόλογα που σήμερα δεν αξίζουν τίποτα, οι οίκοι αξιολόγησης παριστάνουν, σε πείσμα όλων των δεδομένων, ότι διατηρούν το μέτρο της καλής αξιολόγησης και της ορθής οικονομικής πολιτικής.³

Οι ειδικοί (καθηγητές οικονομικών, σύμβουλοι, τραπεζίτες, κρατικοί λειτουργοί κ.λπ.) –των οποίων η τύφλωση απέναντι στις καταστροφές που επιφέρει στην κοινωνία και τον πλανήτη η αυτορρύθμιση των αγορών και ο ανταγωνισμός είναι ευθέως ανάλογη προς τη διανοητική τους εθελοδοουλία– έχουν εκτοξευτεί σε «τεχνοκρατικές» κυβερνήσεις που θυμίζουν αναπόφευκτα τις «επιτροπές διεύθυνσης των κοινών υποθέσεων της αστικής τάξης». Δεν πρόκειται τόσο για «τεχνοκρατικές κυβερνήσεις» όσο για νέες «τεχνικές διακυβέρνησης»,⁴ αυταρχικές και κατασταλτικές, σε ρήξη με τον κλασικό «φιλελευθερισμό».

---

2. Βλ. «La crise des subprimes est une crise de la gouvernamentalité néo-libérale, et non une incapacité à réguler la monnaie», http://www.cip-idf.org/article.php3?id_article=4766.

3. Μια τράπεζα μελέτησε ένα δείγμα 2.679 ομολόγων: από τα 17.000 ομόλογα που βασίζονταν σε στεγαστικά δάνεια αξιολογημένα από τη Standard & Poors, το 99% είχε αξιολογηθεί AAA την εποχή της έκδοσής τους, αλλά το 90% έχει σήμερα αξιολογήσεις που αποθαρρύνουν την επένδυση («non-investment grade»).

4. Για μια προσέγγιση της διακυβέρνησης των ατόμων μέσω του χρέους, βλ. *εδώ*, σ. 148-171.

Το βραβείο γελοιότητας ανήκει αναμφίβολα στα μέσα επικοινωνίας. Οι «ειδήσεις» των τηλεοπτικών δελτίων και τα τοκ σόου εξηγούν ότι «εσείς φταίτε για την κρίση, βγαίνετε πολύ νωρίς στη σύνταξη, πηγαίνετε συνεχώς στους γιατρούς, δεν δουλεύετε όσο χρόνο ούτε όσο εντατικά θα έπρεπε, δεν είστε αρκετά ευέλικτοι και καταναλώνετε πάρα πολύ. Εν τέλει, είστε ένοχοι για το γεγονός ότι ζείτε πέρα από τις δυνατότητές σας». Από τη μεριά της, η διαφήμιση, που εναλλάσσεται με τους ενοχοποιητικούς λόγους των οικονομολόγων, των ειδικών, των δημοσιογράφων και των πολιτικών, λέει ακριβώς το αντίθετο: «Είσαστε εντελώς αθώοι, δεν έχετε καμία ευθύνη! Κανένα φταίξιμο και καμία ενοχή δεν κηλιδώνει την ψυχή σας. Αξίζετε όλοι, χωρίς εξαίρεση, τους παραδείσους των εμπορευμάτων μας. Είναι μάλιστα καθήκον σας να καταναλώνετε με βουλιμία». Οι «διαταγές» και τα κελεύσματα των σημειωτικών που δηλώνουν την ενοχή⁵ και εκείνα των σημειωτικών που εικονίζουν και συμβολίζουν την αθωότητα έρχονται σε σύγκρουση. Η ασκητική ηθική της εργασίας και του χρέους και η ηδονιστική ηθική της μαζικής κατανάλωσης αντιφάσκουν ανοιχτά μεταξύ τους, χωρίς πια να συντίθενται.

Όλη αυτή η αναστάτωση δεν μοιάζει τόσο με έξοδο από την κρίση όσο μ' έναν φαύλο κύκλο στον οποίο φαίνεται να έχει εμπλακεί για τα καλά ο καπιταλισμός. Καθώς το όραμα των ελίτ μας δεν φτάνει ποτέ πέρα από το πορτοφόλι τους, πρέπει να περιμένουμε τα χειρότερα. Ο στυγνός τρόπος με τον οποί οι τεχνοκρατικές και οι άλλες κυβερνήσεις επιδιώκουν την αποπληρωμή του χρέους και την υπεράσπιση της ιδιοκτησίας δεν υποχωρεί μπροστά σε τίποτα. Σύμφωνα με τους *New York Times*, οι εκπρό-

---

5. Ένας τρόπος άφεσης του αμαρτήματος της ύπαρξης: SStratégie de Recherche d'emploi (STR), L'usinage sémiotique des chômeurs par Pôle emploi et ses prestataires, http://www.cip-idf.org/article.php3?id_article=4992.

σωποι των τραπεζών και των πιστωτών του ελληνικού χρέους μπήκαν στον πειρασμό να προσφύγουν στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: το ελληνικό κράτος, λένε, παραβιάζει τα θεμελιώδη δικαιώματα, διότι «property rights are human rights» [τα δικαιώματα ιδιοκτησίας είναι ανθρώπινα δικαιώματα]. Ακόμη και η ύφεση και η κρίση στην Ελλάδα είναι ελάχισσωνα δεινά μπροστά στο ενδεχόμενο να μην τηρηθεί η υπόσχεση της εξόφλησης του χρέους. Σε μια πρόσφατη συνέντευξη, ο πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας προτείνει, με τον συνήθη θατσερικό κυνισμό, συνταγές οι οποίες όχι μόνο προκάλεσαν την κρίση, αλλά δεν μπορούν παρά να την επιδεινώσουν: μείωση των φόρων για να γίνουν οι πλούσιοι πλουσιότεροι και περικοπή των κοινωνικών δαπανών για να γίνουν οι φτωχοί φτωχότεροι.

Οι πολιτικοί δεν είναι πια παρά λογιστές και «πληρεξούσιοι» του κεφαλαίου. Ο Σαρκοζί πρότεινε τα ποσά για την πληρωμή «των τόκων του ελληνικού χρέους να κατατίθενται σ' έναν δεσμευμένο λογαριασμό, ο οποίος θα εγγυάται έτσι ότι τα χρέη των φίλων μας των Ελλήνων θα εξυπηρετούνται». Ευνοϊκά διακείμενη απέναντι σε τούτη την ιδέα, η Άνγκελα Μέρκελ εκτίμησε πως αυτό θα επέτρεπε να «είμαστε σίγουροι ότι τα εν λόγω χρήματα θα είναι πάντα διαθέσιμα». Αν υπάρχει μια σταθερά στον καπιταλισμό, είναι η κατάσταση πολέμου στην οποία οδηγεί με τρόπο σχεδόν αυτόματο ο φιλελευθερισμός. Ο πόλεμος μεταξύ καπιταλιστικών δυνάμεων φαίνεται σήμερα λιγότερο έντονος από κείνον που διεξάγει κάθε εθνικό κεφάλαιο ενάντια στον εσωτερικό εχθρό του. Ενώ διαφωνούν σχετικά με το μοίρασμα της πίτας της παγκόσμιας εκμετάλλευσης, οι διάφοροι καπιταλισμοί συγκλίνουν ως προς τον τρόπο εντατικοποίησής της στην κλίμακα του κάθε κράτους.

Για να βγούμε από την κρίση, είναι λοιπόν η ώρα των διαρθρωτικών «μεταρρυθμίσεων»: Ρύθμιση του χρηματοπιστωτικού

συστήματος; Αναδιανομή του πλούτου; Μείωση των ανισοτήτων, της επισφάλειας, της ανεργίας; Τέλος στη σκανδαλώδη «υποστήριξη» του κράτους πρόνοιας, ιδίως στα φορολογικά δώρα σε πλούσιους και επιχειρήσεις; Στην πραγματικότητα, οι «διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις» που συνιστώνται και εφαρμόζονται είναι ακριβώς δύο: δραστική αναδιάρθρωση της αγοράς εργασίας, που συνοδεύεται από μείωση των μισθών και γενναίες περικοπές στις κοινωνικές δαπάνες, ξεκινώντας, όπως πάντα, από το ταμείο ανεργίας.⁶ Το μοντέλο αναφοράς είναι γερμανικό. Σε μια πρόσφατη τηλεοπτική εμφάνιση, ο Σαρκοζί⁷ ανέφερε εννέα φορές το παράδειγμα της Γερμανίας, η δε κυβέρνηση «τεχνοκρατών» του Μάριο Μόντι υπόκειται στη γοητεία της νέας «σιδηράς κυρίας» από την οποία λαμβάνει άμεσα «συμβουλές» (διαταγές).

Το γερμανικό μοντέλο της επισφαλούς πλήρους απασχόλησης

Εδώ και δέκα χρόνια, η Γερμανία ακολουθεί πολιτικές προώθησης της ευελιξίας και της επισφάλειας στην αγορά εργασίας και ζοφερές περικοπές στο κράτος πρόνοιας. Στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, ο Ντανιέλ Κον-Μπεντίτ ρώτησε την Άνγκελα Μέρκελ: «Πώς είναι δυνατόν μια πλούσια χώρα σαν τη Γερμανία να έχει 20% φτωχούς;».⁸ Ο πρώην ηγέτης του '68 είναι άραγε αφελής ή έχει πάθει αμνησία; Μάλλον υποκριτής και κυνικός είναι, αφού η

6. Βλ. «Refondation “sociale” patronale : Le Pare, une entreprise travailliste à la française», http://www.cip-idf.org/article.php3?id_article=3184.

7. Βλ. «Abjecte sarkophagie travailliste : “Le travail, c’est la liberté, le plein emploi est possible”», http://www.cip-idf.org/article.php3?id_article=4193.

8. Οι στατιστικές δείχνουν 14,5% φτωχούς, ποσοστό που παραμένει σπουδαία επίδοση. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι δείκτες της φτώχειας δεν μειώνονται με την ανάπτυξη, το αντίθετο – πράγμα που λέει πολλά για τη φύση αυτής της τελευταίας.

«κοκκινοπράσινη» κυβέρνηση Σραϊντερ ήταν εκείνη που θέσπισε, μεταξύ 2000 και 2005, τους βασικούς νόμους από τους οποίους προήλθε η σημερινή κατάσταση: μια κατάσταση «επισφαλούς πλήρους απασχόλησης» που έχει επιφέρει τη μετατροπή των ανέργων και των «οικονομικά μη ενεργών» σε μια εντυπωσιακή μάζα «φτωχών εργαζομένων». Λίγη ιστορία και κάποια δεδομένα είναι απαραίτητα για να φωτίσουμε τις αθλιότητες ενός γερμανικού μοντέλου το οποίο η Τρόικα (Ευρώπη, ΔΝΤ και Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα) έχει βαλθεί να επιβάλει σήμερα σ' όλες τις ευρωπαϊκές χώρες.

Μεταξύ 1999 και 2005, η «κοκκινοπράσινη» κυβέρνηση, βασιζόμενη στο σύνθημα «Fördern und fordern» («προωθούμε και απαιτούμε»), πραγματοποίησε τέσσερις μεταρρυθμίσεις του ταμείου ανεργίας και της αγοράς εργασίας (οι τέσσερις Νόμοι Harzt), καθεμία εκ των οποίων υπήρξε ιδιαίτερα καταστροφική.

Τον Ιανουάριο του 2003, ο νόμος Harzt II θέσπισε τις συμβάσεις «mini-job», που αποτελούν ένα είδος νομιμοποιημένης μάρνηρης εργασίας (απαλλάσσουν τους εργοδότες από τις ασφαλιστικές εισφορές και δεν εξασφαλίζουν στους εργαζόμενους ούτε ταμείο ανεργίας ούτε σύνταξη), και «midi-job», με μισθό από 400 ως 800 ευρώ τον μήνα, παροτρύνοντας όλο τον κόσμο να γίνει «επιχειρηματίας» της ίδιας του της εξαθλίωσης.

Τον Ιανουάριο του 2004, ο νόμος Harzt III αναδιάρθρωσε τις εθνικές και ομοσπονδιακές υπηρεσίες απασχόλησης, προκειμένου να εντατικοποιήσει τον έλεγχο και την παρακολούθηση των συμπεριφορών και της ζωής των φτωχών εργαζομένων. Μόλις ετοιμάστηκαν αυτοί οι μηχανισμοί διακυβέρνησης των φτωχών εργαζομένων, η κοκκινοπράσινη κυβέρνηση πέρασε μια σειρά νόμων για να τους «υλοποιήσει».

Ο νόμος Harzt IV, που τέθηκε σε ισχύ την 1η Ιανουαρίου 2005, προβλέπει:

- Τη μείωση της διάρκειας των επιδομάτων από τρία χρόνια σε ένα το πολύ, την αυστηροποίηση των όρων απόκτησής τους και την υποχρέωση των δικαιούχων να δέχονται οποιαδήποτε θέση εργασίας τούς προτείνεται. Για να έχει κανείς δικαίωμα στο ταμείο ανεργίας, πρέπει πλέον να έχει εργαστεί δώδεκα μήνες στα δύο χρόνια πριν από την απώλεια της απασχόλησης. Μετά από έναν χρόνο επιδόματος ανεργίας, ο άνεργος λαμβάνει ένα κοινωνικό βοήθημα 374 ευρώ. Μια έκθεση της Ομοσπονδιακής Υπηρεσίας Απασχόλησης δείχνει ότι ένας στους τέσσερις εργαζόμενους που χάνει τη δουλειά του λαμβάνει κατευθείαν το κοινωνικό βοήθημα (Arbeitslosengeld II: ALG II) κι όχι το επίδομα ανεργίας (ALG I). Οι λόγοι έχουν να κάνουν με το είδος της δουλειάς που έχασε ο εργαζόμενος: επισφαλούς ή κακοπληρωμένης.
- Τη μείωση των επιδομάτων σε μακροχρόνια άνεργους που αρνούνται να δεχτούν θέσεις εργασίας κατώτερες των προσότων τους.
- Την υποχρέωση των ανέργων να δέχονται θέσεις με μισθό 1 ευρώ την ώρα (επιπλέον του επιδόματος ανεργίας που λαμβάνουν).
- Τη δυνατότητα μείωσης του επιδόματος σε ανέργους που έχουν αποταμιεύσεις και άρα δικαίωμα πρόσβασης σε τραπεζικούς λογαριασμούς «υποστηριζόμενων» [assistés]· επίσης, τη δυνατότητα να κρίνεται το επίπεδο του διαμερίσματος του «υποστηριζόμενου» και να απαιτείται ενδεχομένως η μετακόμισή του.

Οι δικαιούχοι κοινωνικού βοηθήματος βάσει του νόμου Harzt IV υπολογίζονται σε 6,6 εκατομμύρια άτομα, από τα οποία το 1,7 εκατομμύριο είναι παιδιά. Τα 4,9 εκατομμύρια των ενηλίκων είναι στην πραγματικότητα φτωχοί εργαζόμενοι που απασχολούνται λιγότερο από 15 ώρες τη βδομάδα. Τον Μάιο του 2011, οι

επίσημες στατιστικές κατέγραφαν πλέον 5 εκατομμύρια mini-jobs, με μια αύξηση 47,7%, την οποία υπερκέραζε η έκρηξη της προσωρινής απασχόλησης φτάνοντας το 134%. Αυτές οι μορφές συμβάσεων είναι επίσης πολύ διαδεδομένες στους συνταξιούχους: 660.000 απ' αυτούς συνδυάζουν τις συντάξεις τους με μια mini-job.⁹ Ένα σημαντικό κομμάτι του πληθυσμού, το 21,7%, εργαζόταν σε καθεστώς μερικής απασχόλησης το 2010.

Η ομοσπονδιακή στατιστική υπηρεσία της Γερμανίας (Destatis – αντίστοιχη της γαλλικής INSEE), υπολόγισε την αύξηση της επισφάλειας και των μορφών που καλύπτει: μεταξύ 1999 και 2009, όλες οι άτυπες μορφές απασχόλησης αυξήθηκαν τουλάχιστον κατά 20%.¹⁰ Οι κατηγορίες που θίγονται περισσότερο είναι οι μονογονεϊκές οικογένειες (οι γυναίκες) και οι ηλικιωμένοι. Στις συνθήκες της επισφαλούς πλήρους απασχόλησης, το επίσημο ποσοστό ανεργίας, που επιδεικνύεται σαν σήμα κατατεθέν του «γερμανικού οικονομικού θαύματος», δεν σημαίνει και πολλά!

Αυτός ο ραγδαία αυξανόμενος στρατός φτωχών εργαζομένων δεν απαρτίζεται αποκλειστικά από επισφαλώς εργαζόμενους, αλ-

---

9. Αν και τούτοι αντιστοιχούν μόλις στο 3% του συνόλου των ατόμων άνω των 65 ετών, η ροή προσλήψεων/απολύσεων υπό το καθεστώς αυτό σημειώνει διαρκή αύξηση, με τον αριθμό των συμβάσεων mini-job να αυξάνεται πάνω από 58% μέσα σε δέκα χρόνια. Εξάλλου το 2007 η γερμανική κυβέρνηση ανέβασε τη νόμιμη συντάξιμη ηλικία από τα 65 στα 67 χρόνια, ενώ η πραγματική ηλικία συνταξιοδότησης είναι τα 62,1 χρόνια για τους άνδρες και τα 61 για τις γυναίκες. Αυτό επιφέρει μεγάλη αύξηση της επισφάλειας και ουσιαστική μείωση του επιπέδου των παροχών.

10. Στις 11 Ιανουαρίου 2012, η Destatis δημοσίευσε την έκθεση «Σκιές και φως στην αγορά εργασίας», όπου διαβάζουμε: «Ο αριθμός των λεγόμενων άτυπων θέσεων εργασίας –μερικής απασχόλησης, κάτω από 20 ώρες τη βδομάδα, συμπεριλαμβανομένων των περιθωριακών δραστηριοτήτων, των προσωρινών θέσεων εργασίας και των θέσεων αναπληρωτών– αυξήθηκε κατά 3,5 εκατομμύρια από το 1991 ως το 2010, ενώ ο αριθμός των οικονομικά ενεργών ατόμων που διαθέτουν σταθερή απασχόληση έπεσε κατά σχεδόν 3,8 εκατομμύρια».

λά και από εργαζόμενους με συμβάσεις αορίστου χρόνου και πλήρους απασχόλησης. Τον Αύγουστο του 2010, μια έκθεση του Ινστιτούτου Εργασίας του Πανεπιστημίου του Ντούισμπουργκ-Έσεν έδειξε ουσιαστικά ότι στη Γερμανία πάνω από 6,55 εκατομμύρια άτομα κερδίζουν λιγότερα από 10 ευρώ την ώρα μεικτά – ήτοι 2,26 εκατομμύρια άτομα παραπάνω μέσα σε δέκα χρόνια. Πρόκειται, στην πλειοψηφία, για παλιούς άνεργους τους οποίους κατάφερε να «ενεργοποιήσει» το σύστημα Hartz: άτομα κάτω των 25 ετών, ξένους και γυναίκες (69% επί του συνόλου). Εξάλλου, 2 εκατομμύρια εργαζόμενοι στη Γερμανία κερδίζουν λιγότερα από 6 ευρώ την ώρα, ενώ στην πρώην Ανατολική Γερμανία είναι πολλοί εκείνοι που ζουν με λιγότερα από 4 ευρώ την ώρα, δηλαδή λιγότερα από 720 ευρώ τον μήνα για πλήρη απασχόληση. Το αποτέλεσμα είναι οι φτωχοί εργαζόμενοι να αντιπροσωπεύουν σχεδόν το 20% των Γερμανών εργαζομένων.

Κατά τη χρηματοπιστωτική κρίση, η κυβέρνηση κατέφυγε μαζικά στη μερική ανεργία, που επιτρέπει στις επιχειρήσεις να δίνουν μόλις το 60% της κανονικής αμοιβής στους μισθωτούς και να καταβάλλουν μόνο το μισό των ασφαλιστικών εισφορών. Άλλο αποτέλεσμα της στροφής που έφερε ο Σρέντερ από το 2002: το μερίδιο των μισθών στο ΑΕΠ μειώθηκε κατά 5%. Οι αλλαγές που επέφεραν οι «κοκκινοπράσινοι» είναι ποιοτικές: μετά από χρόνια χαοτικής και άγριας ανάπτυξης της επισφάλειας, της υποαπασχόλησης και των μειωμένων μισθών, ήταν καιρός να επέλθει μια ρύθμιση κι ένας εξορθολογισμός της φτώχειας και της επισφάλειας που, συγκροτώντας μια «αληθινή», «συνεκτική» αγορά εργασίας για «ζητιάνους», θα ωθεί και τους καλύτερα απασχολούμενους στην ευελιξία και την οικονομική ορθολογικότητα. Ο πληθυσμός στο σύνολό του, επισφαλείς, φτωχοί εργαζόμενοι, ειδικευμένοι εργαζόμενοι, καταλήγει να είναι μετέωρος, υποκείμενος στη διαρκή ευελιξία. Οι διάφορες συνιστώσες της

κοινωνικής «εργατικής δύναμης» είναι πλέον μια απλή μεταβλητή προσαρμογής στην οικονομική συγκυρία.

Το «κοκκινοπράσινο» πρόγραμμα φέρει επαξίως το όνομά του, «Ατζέντα 2010»¹¹. Δέκα χρόνια μετά τον πρώτο νόμο Harzt τα αποτελέσματα είναι φονικά – και δεν μιλάω μεταφορικά: το προσδόκιμο ζωής των φτωχότερων –εκείνων που δεν διαθέτουν παρά τα τρία τέταρτα του μέσου εισοδήματος– υποχωρεί στη Γερμανία: για τα άτομα χαμηλού εισοδήματος, έπεσε από τα 77,5 χρόνια το 2001 στα 75,5 το 2011, σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία, ενώ στα ανατολικά κρατίδια, η κατάσταση είναι ακόμη χειρότερη: το προσδόκιμο ζωής έπεσε από τα 77,9 στα 74,1 χρόνια.

Η Γερμανία είναι η πρώτη ευρωπαϊκή χώρα που ακολούθησε τις ΗΠΑ στο δρόμο της φιλελεύθερης προόδου. Άλλες δύο δεκαετίες προσπαθειών για να «σωθεί το καθεστώς των συντάξεων», και ο θάνατος θα συμπίπτει πια με την ηλικία της συνταξιοδότησης.¹² Ο εσωτερικός πόλεμος έχει τα δικά του στοχευμένα «χειρουργικά πλήγματα». Τηρουμένων των αναλογιών, στην πρώην Ανατολική Γερμανία το προσδόκιμο ζωής σε μια εικοσαετία θα έχει πέσει στα 66 χρόνια, μόλις πριν από τα 67 του δικαίωματος στη σύνταξη. «Ο θάνατός σου, η ζωή μου»! Μα τι πειράζει, η οι-

---

11. Η γερμανική σοσιαλδημοκρατία, αφού μεταστράφηκε στην κοινωνική οικονομία της αγοράς (τον «Ordoliberalismus») μετά τον πόλεμο, ασπάστηκε τον νεοφιλελευθερισμό στο συνέδριο της 1ης Ιουνίου 2003, κατά το οποίο το 80% των αντιπροσώπων ενέκρινε αυτή την Ατζέντα 2010. Στις 15 Ιουνίου 2013 το συνέδριο των Πρασίνων υιοθέτησε με πλειοψηφία σχεδόν 90% ένα πρόγραμμα που προβλέπει κι αυτό σύνταξη μέσω κεφαλαιοποίησης, ιδιωτικοποίηση των δημόσιων υπηρεσιών κ.ο.κ.

12. Βλ. την προκήρυξη που μοιράστηκε κατά την κινητοποίηση ενάντια στη μεταρρύθμιση των συντάξεων το 2010: «Retraite : à 95 ans, je n’aurai pas mes trimestres», http://www.cip-idf.org/article.php3?id_article=5283. Βλ. επίσης «Les grèves de l’automne 2010. Réémergence et perspectives de recomposition d’un antagonisme de classe», http://www.cip-idf.org/article.php3?id_article=5778.

κονομία υγαιίνει, οι οίκοι αξιολόγησης τη βαθμολογούν υψηλά, οι πιστωτές γεμίζουν τις τσέπες τους και το προσδόκιμο ζωής για το πλουσιότερο κομμάτι του πληθυσμού εξακολουθεί να μεγαλώνει.

Αξίζει να πούμε δυο λόγια για τον Πέτερ Χαρτς, τον εμπνευστή των νόμων για το ταμείο ανεργίας και το κοινωνικό βοήθημα. Η καταδίκη του σε δύο χρόνια φυλάκιση με αναστολή και σε πρόστιμο 576.000 ευρώ είναι ένα παράδειγμα της «διαφθοράς» που είναι σύμφυτη με το νεοφιλελεύθερο μοντέλο. Ο Χαρτς, πρώην διευθυντής ανθρώπινων πόρων της Volkswagen και μέγας κατηγορος των «Anspruchdenker» (των «επωφελούμενων από το σύστημα»), ομολόγησε ότι πλήρωσε στον Κλάους Φόλκερτ, συνδικαλιστή του βιομηχανικού σωματείου εργατών μετάλλου (IG-Metall) και τέως πρόεδρο του συμβουλίου εργαζομένων στην αυτοκινητοβιομηχανία, διάφορα πριμ που διατέθηκαν σε πόρνες και εξωτικά ταξίδια. Όσο για τον ίδιο τον Φόλκερτ, παρέμφθηκε σε δίκη για προτροπή σε απιστία, όπως και ο πρώην διευθυντής προσωπικού, Κλάους-Γιόαχιμ Γκεμπάουερ, που κατηγορήθηκε για συνέργια.

Να γίνει η φτώχεια και η επισφάλεια μια στρατηγική μεταβλητή της ευελιξίας της αγοράς εργασίας – αυτή είναι η πολιτική που εφαρμόζεται στην Ιταλία, την Πορτογαλία, την Ελλάδα, την Ισπανία,¹³ την Αγγλία και την Ιρλανδία.

---

13. Η Ευρώπη οδεύει ολοταχώς προς το αμερικανικό μοντέλο των ελεύθερων απολύσεων. Η ισπανική κυβέρνηση ενέκρινε στις 10 Φεβρουαρίου νόμους που ακολουθούν πάντα την ίδια λογική: διευκόλυνση των απολύσεων, μείωση των αποζημιώσεων απόλυσης και μείωση των μισθών. Οι αποζημιώσεις απόλυσης (που μειώνονται από 45 σε 33 / 45 ως 33 ημερομίσθια για κάθε έτος εργασίας) περνούν από τις 42 μηνιαίες δόσεις που μπορούσαν να φτάσουν πριν στις 24. Οι απολύσεις για οικονομικούς λόγους, των οποίων οι αποζημιώσεις (20 ημερομίσθια για κάθε έτος εργασίας) έχουν τώρα ως μέγιστο όριο τις 12 μηνιαίες δόσεις, διευκολύνονται: αρκεί η εταιρεία να σημειώνει πτώση των πωλήσεών της επί τρία συνεχόμενα τρίμηνα, ακόμη κι αν παρουσιάζει κέρδη. Οι εταιρείες μπορούν να

Η «μεταρρύθμιση» της αγοράς εργασίας που οργανώνει η ιταλική κυβέρνηση «τεχνοκρατών» είναι άμεσα εμπνευσμένη από το γερμανικό μοντέλο. Η υπουργός Εργασίας και Πρόνοιας Έλσα Φορνέρο το δήλωσε ξεκάθαρα στην εφημερίδα *La Stampa* στις 4 Μαρτίου. Η δραματική πραγματικότητα που βιώνει η πλειοψηφία των μισθωτών και του πληθυσμού της Γερμανίας εκφράζεται στη νεογλώσσα της «διοίκησης» [gouvernance] μέσα από ένα αριστούργημα υποκρισίας και ξύλινου λόγου: «Το πλησιέστερο παράδειγμα μιας γενικής μεταρρύθμισης της αγοράς εργασίας και της κοινωνικής προστασίας –αν εξαιρέσουμε τη διαδικασία που εγκαινιάστηκε πρόσφατα στην Ισπανία– μας το προσφέρουν οι παρεμβάσεις που έγιναν στη Γερμανία πριν από δέκα χρόνια, όταν η χώρα θεωρούνταν ο «ασθενής της Ευρώπης», ανίκανη να αναπτυχθεί αν δεν ξεπερνούσε το βάρος της επανένωσης. Οι γερμανικές μεταρρυθμίσεις αφορούσαν όλες τις όψεις της αγοράς εργασίας και της πρόνοιας: βελτίωση των οργάνων επαγγελματικής κατάρτισης, υποστήριξη της συμμετοχής –έστω και μερικής– στην αγορά εργασίας και στην απασχόληση των λιγότερο ευνοημένων κοινωνικών στρωμάτων, ισχυρότερη σύνδεση ανάμεσα σε μορφές ιδιαίτερης μεταχείρισης και σε αποτελεσματικές δράσεις επανεκπαίδευσης και αναζήτησης εργασίας, ανάπτυξη της δραστηριότητας κέντρων για την απασχόληση, προώθηση μεγαλύτερης ευελιξίας τόσο μέσω νέων τύπων συμβάσεων όσο και μέσω της διαπραγμάτευσης μεταξύ επιχείρησης και εργαζόμενου».

Με τον εκβιασμό του χρέους, το κράτος θέλει να ολοκληρώσει τη μετάβαση, που ξεκίνησε τη δεκαετία του 1980, από το welfare (κοινωνικά δικαιώματα και υπηρεσίες) στο workfare

---

επιβάλλουν μονομερώς μειώσεις μισθών επίσης μετά από τρία τρίμηνα πτώσης των πωλήσεων. Τυχόν άρνηση του εργαζόμενου να τις δεχτεί επιφέρει απόλυση.

(υπαγωγή των κοινωνικών πολιτικών στη διαθεσιμότητα και την ευελιξία μιας επισφαλούς πλήρους απασχόλησης). Η αυταρχική στροφή του νεοφιλελευθερισμού κοντεύει να ξεμπερδέψει με το «ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο», διότι, όπως δηλώνει ο ανεκδιήγητος Μάριο Ντράγκι, δεν μας επιτρέπεται πια να «πληρώνουμε τους ανθρώπους χωρίς να δουλεύουν».

Το γαλλικό εισόδημα ενεργού αλληλεγγύης: παράγοντας τον «υποστηριζόμενο εργαζόμενο»

Η Γαλλία έχει στρατευτεί κι αυτή στον ίδιο δρόμο, έστω κι αν τα αποτελέσματα δεν είναι τόσο θεαματικά όσο στη Γερμανία. Χάρη και πάλι σ' έναν πολιτικό της κεντροαριστεράς, τον Μαρτέν Χιρς, διορισμένο αυτή τη φορά από έναν δεξιό πρόεδρο, επιχειρείται πειραματικά η μετατροπή ενός ισχυρού δικαιώματος στο εισόδημα, του ελάχιστου εισοδήματος ένταξης (RMI – 417 ευρώ κατ' άτομο), σε μηχανή κατασκευής φτωχών εργαζομένων, μέσα από το εισόδημα ενεργού αλληλεγγύης (RSA). Με τις τεχνικές διακυβέρνησης των φτωχών, δοκιμάζονται ακριβώς μηχανισμοί εξουσίας και ελέγχου των οποίων η εμβέλεια επεκτείνεται έπειτα στο σύνολο της κοινωνίας. Αυτό όμως φαίνεται να αφήνει αδιάφορη την αριστερά και τα συνδικάτα.

Η θέσπιση του εισοδήματος ενεργού αλληλεγγύης (RSA) προεκτείνει και ενισχύει την υπέρβαση των φορντιστικών διύσμων που επιτελείται εδώ και πάνω από τρεις δεκαετίες. Τα δίπολα ανεργία/απασχόληση, μισθός/εισόδημα, εργατικό δίκαιο/δίκαιο της κοινωνικής ασφάλισης, νόμος/σύμβαση δεν ισχύουν πια και το εισόδημα αλληλεγγύης οργανώνει πλέον τη συνύφανση και τη συναρμογή τους υπό τη μορφή του φτωχού εργαζόμενου. Και μόνο η εκπληκτική αύξηση του αριθμού των «ανέργων με

δραστηριότητα μειωμένου χρόνου» (περίπου 40% των ανέργων που επιδοτούνται από το ταμείο ανεργίας, για παράδειγμα), εκείνων δηλαδή που είναι εγγεγραμμένοι ως άνεργοι, επιδοτούνται ως τέτοιοι από τον έναν ή τον άλλο μηχανισμό και συγχρόνως δουλεύουν σε μία ή περισσότερες επιχειρήσεις, έκανε ολοφάνερη την αποδιάρθρωση αυτού του δυϊσμού και των συνόρων του. Το εισόδημα αλληλεγγύης, από την πλευρά του, εγκαθιδρύει ένα νέο νόμιμο καθεστώς υποστηριζόμενου εργαζόμενου, όπου συγκεντρώνονται μισθοί από δραστηριότητες κι ένα κλάσμα εισοδήματος «αλληλεγγύης». Προωθώντας τη σύγχυση ανάμεσα στις μορφές του «μισθωτού» και του «υποστηριζόμενου», ακυρώνοντας τα όρια μεταξύ απασχόλησης, ανεργίας και κοινωνικής βοήθειας, ή ανάμεσα σε εργατικό δίκαιο και δίκαιο της κοινωνικής ασφάλισης, το εισόδημα αλληλεγγύης διαμορφώνει ένα νιοστό τμήμα της αγοράς εργασίας, έναν νέο κανόνα υποαπασχόλησης και υπομισθοδοσίας. Η υιοθέτηση αυτού του μηχανισμού υπογράφει εμμέσως την επίσημη εγκατάλειψη του στόχου της πλήρους απασχόλησης και την εφαρμογή μιας πολιτικής της «πλήρους δραστηριότητας», εννοούμενης ως δραστηριότητας για όλους, ανεξάρτητα από τη διάρκεια και την ποιότητα της απασχόλησης.

Με το εισόδημα ενεργού αλληλεγγύης, έχουμε περάσει από μια καταστατική και θεσμική λογική, η οποία την εποχή του ελάχιστου εισοδήματος ένταξης –παρά τους ποικίλους αποκλεισμούς, ορισμένων κατηγοριών ξένων ή των κάτω των 25 ετών, κι έναν πολύ φειδωλό υπολογισμό του εισοδήματος βάσει του νοικοκυριού– παρέμενε μια λογική ίσων δικαιωμάτων για όλους, σε μια συμβολαϊκή και διακριτική λογική, κατά την οποία κάθε δικαιούχος οφείλει να υπογράψει ένα συμβόλαιο που καθορίζει τη διατήρηση των δικαιωμάτων και στοχεύει σε κάθε ιδιαίτερη περίπτωση. Το εισόδημα αλληλεγγύης επιτείνει το ιδιάζον γνώρισμα κάθε νεοφιλελεύθερης κοινωνικής πολιτικής: την εξατομί-

κευση. Το νέο συμβολαίο είναι ένα υβρίδιο «νόμου» και «συμβολαίου» το οποίο, σύμφωνα με τον Alain Supiot, δεν σηματοδοτεί την ισότητα και την αυτονομία των συμβαλλομένων, αλλά μια ασυμμετρία εξουσίας: «Αντικείμενό του δεν είναι η ανταλλαγή καθορισμένων αγαθών, ούτε η επικύρωση μιας συμφωνίας μεταξύ ίσων, αλλά η νομιμοποίηση της άσκησης μιας εξουσίας», καθώς ο συμβαλλόμενος είναι υποχρεωμένος να υπογράψει για να εξασφαλίσει την καταβολή του επιδόματος. Περνάμε από μια λογική δικαιωμάτων που εγκαθιδρύει έναν «δικαιούχο» σ' έναν μηχανισμό που εξαρτά την επιδότηση από μια υποκειμενική δέσμευση της οποίας πρώτη δοκιμασία είναι η παροχή μιας «εργασίας επί του εαυτού» ώστε να «είναι κανείς διαθέσιμος» για υποαπασχόληση και υπομισθοδοσία. Το εισόδημα αλληλεγγύης επιφέρει μια αντιστροφή της λογικής της κοινωνικής βοήθειας, δηλαδή μια αντιστροφή του χρέους. Κλείνει τη ρωγμή που είχε ανοίξει το εισόδημα ένταξης στο δίκαιο της κοινωνικής ασφάλισης: ένα επίδομα ανεξάρτητο από την «απασχόληση» και χωρίς άμεσο «αντιστάθμισμα».

Με αμφίσημο τρόπο, το ελάχιστο εισόδημα ένταξης δήλωνε ένα χρέος του «έθνους» προς τους «πιο στερημένους πολίτες»: «Σύμφωνα με τις κοινοβουλευτικές συζητήσεις (για το νόμο περί του RMI), παρά την παρουσία αντίθετων θέσεων σχετικά με το νόημα του συμβολαίου και την υιοθέτηση ενός συμβιβαστικού κειμένου, η βούληση του νομοθέτη να εγκαταλείψει την απαίτηση αντισταθμίσεως στην επιδότηση ήταν αναμφίβολη: η ένταξη ήταν δικαίωμα και η εφαρμογή του δέσμευε τον θεσμό πρώτα απ' όλα απέναντι στον εαυτό του. Από τη σκοπιά του επιδοτούμενου, η ένταξη ήταν στόχος, όχι προαπαιτούμενο για την είσπραξη του επιδόματος» (Nicolas Duvoux). Απεναντίας, το εισόδημα ενεργού αλληλεγγύης έχει στόχο να συνδέσει την επιδότηση με κάποια μορφή υποαπασχόλησης, με τη διαθεσιμότητα για απα-

σχολησιμότητα και μ' ένα συμβόλαιο ένταξης. Δεν εγκαθιδρύει μόνο τον φτωχό «εργαζόμενο» αλλά και την ενοχή του, αφού αυτός θεωρείται, ρητά ή υπόρρητα ανάλογα με την περίπτωση, υπεύθυνος για την κατάσταση του και επομένως υπόχρεος απέναντι στην κοινωνία και το κράτος.

Σε κάθε αλλαγή οικονομικοπολιτικής φάσης, βρίσκουμε πάντα το κράτος και τις διοικήσεις του στη διεύθυνση των επιχειρήσεων. Με τον ίδιο τρόπο που το κράτος εγκαινίασε και ευνόησε τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές της πίστωσης στις δεκαετίες του 1980 και '90, έτσι και τώρα επαφίεται στο κράτος να οργανώσει τη συνέχισή τους με τις νέες αυταρχικές και κατασταλτικές μορφές της αποπληρωμής του χρέους και του χρεωμένου ανθρώπου.¹⁴ Άλλη μια ψευδαίσθηση της αριστεράς καταρρέει, αυτή που αντιπαραθέτει στη λογική της αστικής ιδιοκτησίας της αγοράς μια κρατική δημόσια σφαίρα. Δεν υπάρχει ούτε αυτονομία του πολιτικού ούτε ουδετερότητα του κράτους. Οι διοικήσεις του επενεργούν εις βάθος στην οικονομία, την «κοινωνία» και τις υποκειμενικότητες, όπως καταδεικνύει με υποδειγματικό τρόπο η κατασκευή της αγοράς εργασίας και η διαρκής αναδιάρθρωσή της.

Κρίση του χρηματοπιστωτικού συστήματος ή κρίση του καπιταλισμού;

Το ζήτημα ωστόσο δεν είναι τόσο να δείξουμε την παντοδυναμία του καπιταλισμού όσο να αναδείξουμε την αδυναμία του μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα. Αν οι διαρθρωτικές αντιμεταρ-

---

14. Παραπέμπω επ' αυτού σε μια ραδιοφωνική μου συνέντευξη: «Sonore : La fabrique de l'homme endetté, essai sur la condition néolibérale», http://www.cip-idf.org/article.php3?id_article=5938.

ρυθμίσεις πλήττουν δραματικά ένα μεγάλο κομμάτι του πληθυσμού, δεν διαγράφουν καμία έξοδο από την κρίση. Οι ειδικοί, οι αγορές, οι οίκοι αξιολόγησης και οι πολιτικοί, μην ξέροντας ούτε πού να πάνε ούτε πώς, οξύνουν τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές παραγωγής και επίταξης των ταξικών διαφορών, που είναι η πραγματική πηγή της κρίσης.

Η καπιταλιστική μηχανή έχει αποχαλινωθεί, όχι επειδή δεν είναι καλά ρυθμισμένη, ούτε επειδή υπάρχουν καταχρήσεις ή επειδή οι χρηματιστές είναι αχόρταγοι κ.λπ. (ας αφήσουμε τέτοιες ψευδαισθήσεις στην «αριστερά» της ρύθμισης!). Όλα αυτά είναι αλήθεια, αλλά δεν συλλαμβάνουν το χαρακτήρα της σημερινής κρίσης, που δεν ξεκίνησε με τη χρηματοπιστωτική κατάρρευση. Η τελευταία είναι μάλλον το αποτέλεσμα της χρεοκοπίας του νεοφιλελεύθερου προγράμματος (να γίνει η επιχείρηση το μοντέλο όλων των κοινωνικών σχέσεων) και της αντίστασης που συνάντησε η υποκειμενική μορφή την οποία επιδίωκε να επιβάλει (το ανθρώπινο κεφάλαιο ή ο επιχειρηματίας του εαυτού του¹⁵). Αυτή ακριβώς η αντίσταση, έστω και παθητική, εμποδίζοντας την πραγματοποίηση του νεοφιλελεύθερου προγράμματος, μετέτρεψε την πίστωση σε χρέος. Αν η πίστωση και το χρήμα φανερώνουν την κοινή τους φύση ως «χρεών», είναι επειδή η συσσώρευση έχει παγώσει, όντας ανίκανη να εξασφαλίσει νέες αποδόσεις και να παραγάγει νέες μορφές καθυπόταξης.

Στις ΗΠΑ, μεταξύ 2001 και 2004, μια αύξηση του ΑΕΠ κατά 10% έγινε εφικτή μόνο επειδή ορισμένα μέτρα τόνωσης της οικονομικής δραστηριότητας συνεισέφεραν 15,5 ποσοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ στην οικονομία: μείωση φόρων 2,5 μονάδων του ΑΕΠ, στεγαστικά δάνεια που αυξήθηκαν από τα 450 στα 960 δισεκατομ-

---

15. Βλ. André Gorz, «La personne devient une entreprise, note sur le travail de production de soi», http://www.cip-idf.org/article.php3?id_article=4199.

μύρια (είχαν φτάσει στο 1,3 τρισεκατομμύριο πριν από την κρίση του 2007), δημόσιες δαπάνες αυξημένες κατά 500 δισεκατομμύρια.

Στις αρχές του 21ου αιώνα, η Γερμανία βρισκόταν σε παρόμοια κατάσταση. Η αύξηση του γερμανικού ΑΕΠ μεταξύ 2000 και 2006 ήταν 354 δισεκατομμύρια ευρώ. Αν όμως τη συγκρίνουμε με τα νούμερα του χρέους την ίδια περίοδο (342 δισεκατομμύρια), εύκολα διαπιστώνουμε ότι το πραγματικό αποτέλεσμα είναι «μηδενική ανάπτυξη».

Όμως η πρώτη χώρα που μπήκε σε «μηδενική ανάπτυξη» –η οποία μάλιστα τούτη τη χρονιά [2012] μετατράπηκε σε ύφεση– ήταν η Ιαπωνία, ήδη από τη δεκαετία του 1990, όταν έσκασε η φούσκα της κτηματαγοράς και εκτινάχθηκε με τη σειρά του το χρέος προκειμένου να χρηματοδοτηθεί το τραπεζικό σύστημα. Η Ιαπωνία δείχνει καλύτερα απ' ό,τι άλλες χώρες τη φύση της σύγχρονης κρίσης. Οι λόγοι του αδιεξόδου του νεοφιλελεύθερου μοντέλου δεν πρέπει να αναζητηθούν μόνο στις –πολύ πραγματικές πάντως– οικονομικές αντιφάσεις, αλλά κυρίως σ' αυτό που ο Γκουαταρί ονομάζει «κρίση της παραγωγής υποκειμενικότητας».¹⁶

Το «ιαπωνικό θαύμα» κατάφερε να πλάσει μια συλλογική εργατική δύναμη και μια κοινωνική δύναμη «ιδιαίτερα ενσωματωμένη στη μηχανοκρατία», φαίνεται όμως να στριφογυρίζει στον αέρα, πιασμένο κι αυτό, όπως συμβαίνει σ' όλες τις ανεπτυγμένες χώρες, στα δίχτυα του χρέους και των δικών του τρόπων υποκειμενοποίησης. Το υποκειμενικό μοντέλο του «φορντισμού» (δια βίου απασχόληση, χρόνος αφιερωμένος αποκλειστικά στην εργασία, λειτουργία της οικογένειας και του πατριαρχικού καταμερισμού των ρόλων στο εσωτερικό της κ.λπ.) έχει εξαντληθεί και δεν ξέρει κανείς με τι να το αντικαταστήσει.

---

16. Βλ. Félix Guattari, «De la production de subjectivité», http://www.revue-chimeres.fr/drupal_chimeres/files/04chi03.pdf.

Η κρίση του χρέους δεν είναι μια κερδοσκοπική τρέλα, αλλά η απόπειρα να κρατηθεί στη ζωή ένας ήδη άρρωστος καπιταλισμός. Το γερμανικό «οικονομικό θαύμα» είναι μια οπισθοδρομική και αυταρχική απάντηση σε αδιέξοδα που εκδηλώθηκαν ήδη πριν από το 2007. Γι' αυτό το λόγο η Γερμανία και η Ευρώπη είναι τόσο στυγνές και αδιάλλακτες με την Ελλάδα. Όχι μόνο επειδή «I want my money back» [θέλω τα λεφτά μου πίσω] (τα λεφτά των πιστωτών), αλλά κυρίως επειδή η χρηματοπιστωτική κρίση εγκαινιάζει μια νέα πολιτική φάση όπου το κεφάλαιο δεν μπορεί πια να υπολογίζει σε μια «υπόσχεση μελλοντικού πλούτου» για όλους, όπως τη δεκαετία του 1980. Δεν έχει πια στη διάθεσή του τις φαντασμαγορίες της «ελευθερίας» και της «ανεξαρτησίας» του ανθρώπινου κεφαλαίου, ούτε εκείνες της κοινωνίας της πληροφορίας ή του γνωσιακού καπιταλισμού. Για να μιλήσουμε όπως ο Μαρξ, δεν μπορεί να υπολογίζει παρά σε μια επέκταση και εμβάθυνση της «απόλυτης υπεραξίας»,¹⁷ δηλαδή στην επιμήκυνση του χρόνου εργασίας, την αύξηση της απλήρωτης εργασίας, τους χαμηλούς μισθούς, τις περικοπές σε όλες τις υπηρεσίες, τις συνθήκες επισφαλούς ζωής και απασχόλησης, τη μείωση του προσδόκιμου ζωής.

Η λιτότητα, οι θυσίες, η κατασκευή της υποκειμενικής μορφής του οφειλέτη δεν είναι μια κακή στιγμή που θα περάσει για να έρθει μια «νέα ανάπτυξη», είναι αντίθετα τεχνικές εξουσίας. Μόνο ένας αυταρχισμός που δεν έχει πια τίποτα το «φιλελεύθερο» μπορεί να εγγυηθεί την αναπαραγωγή των σχέσεων εξουσίας. Η διακυβέρνηση της επισφαλούς πλήρους απασχόλησης και ο εκβιασμός της πληρωμής του χρέους απαιτούν την εσωμά-

---

17. Βλ. Karl Marx, *Το Κεφάλαιο – Βιβλίο 1ο: Η ανάπτυξη της καπιταλιστικής παραγωγής*, Μέρος 3ο: Η παραγωγή της απόλυτης υπεραξίας (<http://www.marxists.org/francais/marx/works/1867/Capital-I/kmcapI-7.htm>).

τωση ολόκληρων πλευρών του προγράμματος της ακροδεξιάς στο δημοκρατικό πολιτικό σύστημα.

Η παθητική αντίσταση που δεν έχει αποδεχτεί το νεοφιλελεύθερο πρόγραμμα εξελίσσεται ποικιλοτρόπως από το 2007 και αποτελεί τη μόνη ελπίδα διαφυγής από τις τεχνικές εξουσίας της διακυβέρνησης μέσω του χρέους. Μπροστά στο παζάρι του τρόμου των προγραμμάτων λιτότητας που επιβάλλονται στην Ελλάδα, καθένας θα 'πρεπε να ομολογήσει στον εαυτό του, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο: *de te fabula narratur* – ναι, για σένα μιλάνε!

5 Μαρτίου 2012